

DE VERDEDIGING VAN FRIESLAND

IN

1672.

EENE VOORLEZING

DOOR

Mr. A. Bloembergen Ez.

In het jaar, dat wij thans beleven, is door verschillende omstandigheden de herinnering aan hetgeen voor driehonderd jaren plaats greep, zoo zeer op den voorgrond getreden, dat onwillekeurig de omstandigheid aan onze aandacht dreigt te ontsnappen, hoe ook ten aanzien der gebeurtenissen van 1672 ditzelfde jaar ons aanleiding geeft tot een terugblik in de bladeren van 's lands historie.

Ook waar wij met ingenomenheid en geestdrift het feest gevierd hebben der inname van *den Briel*, mag voorzeker de strijd, honderd jaren later tegen eenen magtigen vijand gestreden, aanspraak maken op onze belangstelling. Ook waar wij de geheel eenige beteekenis van den opstand tegen Spanje voor de vorming van ons volksbestaan wenschen te schatten op zijne volle waarde, mag toch tevens de worsteling, tegen **LODEWIJK XIV** gevoerd, nog wel eens worden herdacht in onze dagen, waarin het nationaliteitsgevoel niet te krachtig kan worden aangewakkerd. Eene kleine bouwstof te leveren tot de kennis van het gedenkwaardige jaar 1672 is het doel van dit opstel. Ik stelde mij geenzins als taak om een algemeen overzicht te geven van de gebeurtenissen, die dit jaar kenmerkten. Zoodanige taak zou mijne krachten verre te boven gaan. Ik wensch slechts stil te staan bij een détail en wel door eene korte beschouwing te geven over de volkswapening en de verdediging van *Friesland* gedurende de jaren 1672 en 1673. Die beschouwing achtte ik vooral daarom niet van belang ontbloot, omdat omtrent deze zaak twee eenzijdige opvattingen bestaan, die m. i. beiden behooren te worden bestreden. Aan den eenen kant heeft men in ons gewest wel eens op te hoogen toon de loftrumpet over die volkswapening en verdediging van *Friesland* gestoken, en het doen voorkomen, alsof daardoor gevaarlijke plannen zouden zijn gefnuikt, ernstige aanvallen zijn afgeslagen. Aan den an-

deren kant heeft het belangwekkende der verdediging van het eigenlijk gezegde *Holland*, vooral uit een militair oogpunt beschouwd, onze landgenooten in den regel belet hunne behoorlijke aandacht te wijden aan de geestdrift en krachtsinspanning, toen door onze gewestgenooten ten toon gespreid, om zich tegen de vreemde overweldiging in staat van tegenweer te stellen.

Die krachtsinspanning heeft niet tot groote resultaten geleid vooreerst omdat het tot geen ernstigen aanval is gekomen en ten tweeden, omdat de ellendige inrigting van onzen regeringsvorm en van ons militair stelsel elke behoorlijke organisatie tegenwerkte.

De goede wil echter, toen betoond, de bereidwilligheid, toen bewezen om te wapen te snellen voor haardsteê en altaren, verdient herdacht en op zijne waarde te worden geschat; vooral wanneer men ze vergelijkt met de vele voorbeelden van flauwhartigheid en gebrek aan energie, welke toen in verscheidene provinciën zich op eene zoo treurige wijze hebben geopenbaard. Ik meen dus op welwillende belangstelling te mogen rekenen, waar ik de volgende vragen wensch te behandelen: I. Welk gevaar bedreigde *Friesland* in 1672 en 1673? II. Wat heeft men tot afwending van dat gevaar gedaan? III. Welke resultaten heeft men daardoor verkregen?

I. Bij de beantwoording der eerste vraag is het m. i. noodig in de eerste plaats een blik te slaan op de verhouding der strijdvoerende partijen in het algemeen; dus op de krachten van den aanval, toen tegen de Geunieerde Provinciën ondernomen, en op de krachten van verdediging, welke zij daartegenover konden stellen. Zeker, het was een bang jaar, het jaar 1672, toen gezegd kon worden, dat de regering radeloos, het volk redeloos en het land reddeloos scheen, toen *Frankrijk* met *Engeland* zamenspande om de gehate republiek te vernietigen, »qui avait la prétention,» gelijk *LODEWIJK XIV* het uitdrukte, »de se mettre au pair avec les plus grands potentats.» Toch geloof ik, dat men zich in den regel van de verhouding der verschillende strijdkrachten eene geheel onjuiste voorstelling vormt.

Wanneer die verhouding bij het begin van den oorlog hoogst ongunstig was voor ons vaderland, dan schrijft men zulks veelal toe, vooreerst aan de verpletterende meerderheid van den vijand, en, in de tweede plaats, aan de verkeerde zuinigheid der regenten ten opzichte van het leger, tengevolge waarvan wij eigenlijk nagenoeg geene beschikbare strijdkrachten zouden hebben gehad. M. i. ziet men hierbij twee hoofdzaken voorbij. 't Is waar, men zou beter en voorzigtiger hebben gehandeld, zoo men meer geld aan het leger had besteed en het op grooteren voet had gebragt, dan waarop het zich tijdens het uitbreken van den oorlog bevond. Daarin lag echter niet de hoofdfout. Deze moet gezocht worden in de slechte inrigting van dat leger en van den regeringsvorm in de eerste plaats, waardoor het ten eenemale mangelde aan een krachtig centraal gezag, hier in deze materie zoo noodig; waardoor elke provincie zich eene beschikking aanmatigde over de troepen, ter harer repartitie staande; waardoor telkens maatregelen, in het algemeen belang noodig, werden belemmerd en tegengehouden; waardoor tal van misbruiken bij het leger waren ingeslopen, die wel desorganiserend moesten werken bij de eerste vuurproef de beste.

Die fout moet in de tweede plaats wel hoofdzakelijk gebragt worden op rekening van het erbarmlijke systeem van defensie, in die dagen gevolgd. Het is, ik zou bijna zeggen eene populaire voorstelling, dat de republiek tijdens het uitbarsten van den oorlog slechts een legertje van ruim 20,000 man (sommigen stellen het op ruim 17,000) kon stellen tegenover de 220,000 man, waarmee **LODEWIJK** de republiek zou hebben aangevallen en waarbij dan nog de strijdkrachten, door *Munster* en *Keulen* in het veld gebragt, zouden moeten worden gevoegd. Zulks is ten eenenmale onjuist. Vooreerst worden daarbij de vijandelijke legers veel te hoog gesteld. Volgens eene specifieke opgave van den Nederland-schen zaakgelastigde **RUMPS**, in eene brief aan de Staten-Generaal, d.d. 29 April 1672, zou het Fransche leger, bestemd

tot den oorlog met de Republiek, eene sterkte gehad hebben van 83,000 man. Is misschien deze schatting eenigzins laag, zoo bestaat er toch geen de minste reden om aan dat leger eene grootere sterkte toe te kennen dan die, welke de koning van *Frankrijk* bij het tractaat met den keurvorst van *Keulen* beloofd had in het veld te zullen brengen, te weten 110,000 man. Om dus tot het bovengenoemde verbazende cijfer te komen, zou men bij die berekening al eene zeer groote plaats moeten inruimen aan de »pagies, lacqueijs, koetsiers, voerlui, jongens, krauwels, pioniers, wijven, trossen, hoeren etc.," die volgens den schrijver van *D' ontroerde Leeuw* dat leger vergezelden. Intusschen zij opgemerkt, dat uit hetgeen ons bekend is omtrent de sterkte van het Fransche leger tegen het einde van 1672 met vrij groote waarschijnlijkheid volgt, dat al die non-combattants onder dat getal zullen zijn begrepen geweest.

Wat nu de strijdkrachten der republiek betreft, ook daarvan laat het getal zich slechts bij raming begrooten. Volgens den staat van oorlog van het jaar 1671 had het leger der vereenigde provinciën toen eene sterkte van 37,155 man, waaronder 2600 ruiters. Terstond in het begin van 1672 werden echter krachtige pogingen in het werk gesteld om aan het leger eene belangrijke uitbreiding te geven, zoo door het aanwerven van nieuwe regementen als door het aangaan van capitulaties met Duitsche vorstjes en potentatjes, die als altijd wel genegen waren hunne arme onderdanen voor wichtige Hollandsche ducaten te verkoopen, evenals zij het honderd jaar later deden voor Engelsche guineas.

Volgens de berekening van de H.H. v. SYPESTEIN en de BORDES zou daardoor het leger omstreeks het voorjaar van 1672 eene sterkte gekregen hebben van ongeveer 52,000 man. BOSSCHA en de Generaal KNOOP stellen het ongeveer 15,000 man hooger, en inderdaad geloof ik, dat deze laatste schatting de ware is. Immers, wanneer men de begrooting der eerstgenoemde schrijvers aanneemt en daarnevens hunne opgaven van het aantal troepen, in de verschillende vestingen

geplaatst, dan zou men eigenlijk nagenoeg niets overhouden voor het eigenlijke veldleger, dat toch inderdaad heeft bestaan. Voegt men nu bij het eigenlijke leger de 10 à 12,000 huislieden en waardgelders, welke tot verdediging van den *IJssel* waren opgeroepen en ook inderdaad onder de wapenen zijn gekomen, dan verkrijgt men eene magt, die wel in getalsterkte verre beneden den aanvaller stond, maar die toch ruimschoots voldoende was om een land, door de natuur zoo geschikt gemaakt voor de verdediging als het onze, te verdedigen ook zelfs tegen eenen overmagtigen vijand. Daartoe waren echter drie voorwaarden noodig, die alle drie ontbraken. Het leger moest vergoeden in de qualiteit, wat het in de quantiteit tekort schoot; het moest goed worden gebruikt en het moest zijnen steun vinden in de vrijwillige volkswapening.

Noch het een noch het ander was het geval. Het leger was beneden alle kritiek slecht. Hoort slechts eenen tijdgenoot. »De officieren, over die voorschreven militie gesteld, zijn ten meestendeele zeer onbedreven in de militie, selfs 't eenemale »ongedisciplineert ende daarenboven sijn zoo wel de voorschr. »officieren als de voorschr. militie zelfs niet met de grootste »courage aangedaan omme den vijand het hoofd te bieden »ende te wederstaan, sijnde dezelve zeer schroom- ende schrik- »achtig.» Inderdaad, zoo niet het nagenoeg geheel uit Friezen bestaande regiment van AYLVA in het gevecht bij het *Tollhuis* eene schitterende uitzondering had gemaakt op den algemeenen regel, de jaarboeken van het Nederlandsche leger zouden met betrekking tot het voorjaar van 1672 slechts kunnen getuigen van lafhartigheid, onkunde en pligtverzuim.

Dat leger werd slecht gebruikt. Er ligt waarheid in, wanneer gezegd wordt, dat tegenover de vijandelijke legerscharen, die ons land overstroonden, ter verdediging van den *IJssel* slechts eene krijgsmagt stond van ruim 20,000 man. Het veldleger toch, in naam onder de bevelen van prins WILLEM III geplaatst, telde ongeveer 14,400 man infanterie en 7600 man kavalerie. Waar waren

echter de overige 30 à 40,000? Daarvan lagen ongeveer 7000 in *Maastricht*, eene plaats, die voor de verdediging van ons land van geen het minste belang was en welke het Fransche leger voorloopig stilletjes liet liggen, slechts een klein observatiecorps achterlatende om de bezetting bezig te houden. Daarvan was verder een groot gedeelte versnipperd in tal van vestingen in het Guliksche en Kleefsche, waarover de republiek zich het regt van bezetting had aangematigd, maar die men zoo zeer had laten vervallen, dat ze toch niet konden worden verdedigd. Die vestingen hielden den Franschen koning toch niet op; hij liet ze of even als *Maastricht* links liggen of deed ze eventjes door de eene of andere onderafdeeling van zijn leger innemen, vaak in den letterlijken zin des woords zonder één droppel bloed te storten. Eindelijk was nog een deel van dat leger gebruikt om bezetting te leggen in allerlei onbeduidende plaatsjes, gelegen in den Gelderschen achterhoek en *Overijssel*, dus buiten de eigenlijke linie van defensie. Zoover ging in die dagen het dwaze vooroordeel, als moesten bij de verdediging des lands noodzakelijk vestingen bezet worden, dat, toen na de overtocht van *LODEWIJK XIV* over den *Rijn* het Hollandsche leger terugtrok achter *Utrecht* en weldra achter de Hollandsche linie, men toch in de thans nuttelooze vestingen aan den *Yssel* de talrijke bezettingen achterliet, die in het geheel eene strijdkracht vertegenwoordigden, nagenoeg even groot als het geheele leger te velde. Die vestingen werden natuurlijk spoedig veroverd en de bezettingen, daarin gelegen, krijgsgevangen gemaakt.

Eindelijk ontbrak, althans in de eerste maanden van den oorlog, de steun, dien het leger moest vinden in de vrijwillige volkswapening. Zeker toen later het eigenlijke *Holland* verdedigd moest worden, is die volkswapening met kracht doorgezet en heeft ook belangrijke diensten bewezen. Vooral *Amsterdam* gaf een schitterend voorbeeld van energie. In de drie provincien echter, welke aan den eersten aanval bloot

stonden, *Gelderland*, *Overijssel* en *Utrecht*, schijnt in dit opzicht toen al een zeer slechte geest geheerscht te hebben. De overmoed van *Holland* had hen van de Generaliteit vervreemd. De vrees dat wederstand toch niet zou baten, onderdrukte de pogingen om dien wederstand althans te beproeven, terwijl in *Overijssel*, althans bij een groot deel der edelen, grof verraad werd gepleegd en aan de Keulsche en Munstersche troepen op eene schandelijke wijze de poorten van talrijke steden geopend werden door de verstandhouding, daar binnen gevestigd.

Met het oog op dit alles behoeft zeker niemand zich te verwonderen, dat de vijand binnen zoo korten tijd nagenoeg het geheele land, met uitzondering van *Holland* en *Zeeland*, overstroomde. Het ligt natuurlijk geheel buiten mijn bestek om te spreken over de krachten van den aanval, toen meer in het bijzonder tegen de provincie *Holland* ondernomen en de verdediging, welke daartegenover werd gesteld. Ik wensch mij thans slechts er toe te bepalen om na te gaan, welke magt, nadat *Gelderland*, *Overijssel* en *Utrecht* in 's vijands handen waren gevallen, nadat ook het sterke *Coeverden* zich had overgegeven, gerigt werd tegen de Noordelijke provinciën *Friesland* en *Groningen*.

Hierbij kunnen wij het Fransche leger gerust buiten rekening laten. Het ongelukkige systeem van talrijke vestingen er op na te houden had voor de republiek althans dit voordeel opgeleverd, dat het *LODEWIJK XIV* dezelfde fout deed begaan, welke de republiek op den rand des ondergangs had gebragt. Op raad van *LOUVOIS*, tegen de nadrukkelijke waarschuwingen van *TURENNE* en *CONDÉ* in, werden toch in die thans ingenomen vestingen weder Fransche bezettingen gelegd, waardoor het Fransche leger werd versnipperd, gelijk zulks vroeger met het Nederlandsche het geval was geweest. De magt, welke beschikbaar bleef, was men meer dan benodigd voor den aanval op *Holland*. Tegen de noordelijke provincien rigten zich dus nagenoeg uitsluitend de Munstersche en Keulsche troepen,

te zamen ruim 20,000 man sterk. Kan men nu echter zeggen, dat *Friesland* aan eenen ernstig gemeenden aanval van dit leger heeft bloot gestaan? Ik moet ontkennen, dat het daartoe gekomen is. Ware het zoover gekomen, ik betwijfel, of niettegenstaande de krachtsinspanning, hier ontwikkeld, men wel in staat zou zijn geweest aan de vijandelijke magt met vrucht weerstand te bieden. In het *Journal du Siège de la ville de Groningue* van den bevelhebber der Keulsche troepen, prins WILLEM VAN FURSTEMBERG, wordt zeer uitvoerig medege-deeld het verhandelde in eenen krijgsraad, te *Coeverden* gehouden, alvorens het beleg voor *Groningen* werd geslagen. Daaruit blijkt, dat men algemeen bij het vijandelijke leger van oordeel was, dat het hoogst gevaarlijk zou wezen om in *Friesland* door te dringen, alvorens *Groningen* was ingenomen en dus den vijand in den rug te laten. Men neme hierbij in aanmerking, dat de Munstersche en Keulsche bevelhebbers in den waan verkeerden, dat in *Groningen* eene veel sterkere bezetting lag, dan inderdaad het geval was. Tevens werd in denzelfden krijgsraad aangenomen, dat het Munstersche en Keulsche leger te zwak was om tegelijker tijd zich meester te maken van *Friesland* en tevens *Groningen* te belegeren of althans met eene voldoende magt in het oog te houden. Dit laatste had de minderheid in den krijgsraad anders sterk aangeraden. Trouwens het was waarschijnlijk wel het verstandigste geweest, wat de vijand had kunnen doen. Immers was, zoo hij *Friesland* bezette, het niet veroverde *Groningen* voor hem eene gevaarlijke plaats in den rug, in nog meerdere mate was het niet bezette *Friesland* een krachtige steun voor het belegerde, maar daarom nog niet ingenomen *Groningen*, daar het, door toevoer te verschaffen aan de belegerden, die inname zeer kon bemoeijelijken.

Intusschen, het plan om *Groningen* eerst aan te tasten zegevierde. Ieder weet hoe het daarmee is afgelopen; hoe, dank zij de dappere en beleidvolle verdediging der benarde veste, de vijand is genoodzaakt geworden het beleg op te bre-

ken, nadat zijne legermagt tot op de helft was versmolten. In verband nu met de overwegingen, die den vijandelijken krijgstraad te *Coeverden* hebben geleid, ligt het thans echter voor de hand, dat *Friesland* eigenlijk niet dadelijk aan een ernstigen aanval heeft blootgestaan; dat, zoo de vijand daarvan is terug gehouden, zulks niet moet toegeschreven worden in de eerste plaats aan het ontzag, dat de Friesche volkswa-
pening of de Friesche linie hem inboezemde.

Veeleer moet men aannemen, dat hij teruggehouden werd door de overtuiging, dat eene bezetting van *Friesland* onraadzaam was in zijn eigen belang, zoo lang *Groningen* hem, waar hij ons geweest bezette, in den rug bedreigde. Het is geenzins mijn doel, door deze opmerking eene poging aan te wenden om het verdienstelijke der houding, in die dagen door de Friezen tegenover den vijand aangenomen, eenigermate te verkleinen. Zij wisten natuurlijk niet vooraf, dat *Groningen* niet zou ingenomen worden; evenmin, dat de eerste aanval niet hen zou gelden, en dus was het flink, ja nobel van hen gehandeld, dat zij trachten hunne geheel openliggende provincie tegen de vijandelijke aanvallen te verdedigen. Wij ontleenen te veel titels aan het verledene, die ons recht geven om ons te verheffen op onze voorvaderen, dan dat het voor ons noodig zou wezen om de zaken in een fraaijer daglicht te stellen, dan daaraan werkelijk toekomt.

II. Wat heeft men in *Friesland* gedaan tot afwering van den vijandelijken aanval, dien men kon en moest verwachten, al is het er ook niet aan toe gekomen, waarvoor dus gevaar bestond, al is het ook geen *dadelijk* geworden?

Ik geloof, dat men ons geen overdreven provincialisme kan ten laste leggen, wanneer wij aannemen, dat hier in *Friesland* meer dan in menige andere provincie een ernstig streven bestond om aan den vijandelijken inval weerstand te bieden. Reeds in Mei was de oproeping van den derden man bevolen ter verdediging van het gewest en had men bij de Doopsgezinden

een voorschot opgenomen van vier ton gouds, waartegen aan hen vrijdom van de gewapende dienst was toegestaan. In Juni was in eene buitengewone vergadering der Staten besloten tot het stellen der inundatien. Toch schijnt het dat aan deze besluiten nog geen effect was gegeven, toen de tijding kwam, dat nagenoeg geheel *Overijssel* in de magt des vijands was gevallen. Die tijding kwam door een renbode, afgezonden door den Generaal HANS WILLEM BARON VAN AYLVA, aan zijnen neef ERNST SICCO VAN AYLVA, Grietman van *Leeuwarderadeel* en voorzitter der Gedeputeerde Staten.

De geeërde schrijver der beknopte geschiedenis van *Friesland*, die in dat werk zulk een tal van wetenswaardige bijzonderheden ook omtrent dit tijdperk heeft verzameld, zal het mij niet euvel duiden, zoo ik wijs op eene kleine vergissing, hier door hem begaan.

Hij zegt bl. 274: »dat de Generaal AYLVA nauwelijks te *Leeuwarden* was aangekomen, of hem volgde het berigt, dat alle *Overijsselsche* steden zich schandelijk hadden overgegeven." Dit is in zooverre min juist, dat dit berigt eigenlijk den Generaal niet volgde, maar vooraf ging, als vervat in een brief van hem en den Colonel WILLEM VAN HAREN, door den meergemelden renbode overgebracht. Ik zou deze schijnbaar min belangrijke omstandigheid niet in herinnering hebben gebracht, ware zulks niet noodig tot appreciatie van het voorgevallene in de vergadering, onmiddelijk bij het ontvangen van dit berigt door ERNST SICCO VAN AYLVA belegd.

Deze toch had bij het vernemen dezer ernstige tijding dadelijk des nachts te een uur de Gedeputeerde Staten zamengeroeven en tevens den president van het Hof van *Friesland*, ALLARD PIETER VAN JONGESTAL, uitgenoodigd de leden onmiddelijk te doen convoceren tot het houden eener gecombineerde vergadering met de Gedeputeerde Staten, waarbij tevens de eerste Burgemeester van *Leeuwarden*, HIERONIMUS DE BLAU, werd geroepen. Ik geloof dat het aan geen redelijken twijfel onderhevig is, of deze vergadering werkelijk gehouden zou zijn. Juist daarom

echter verwondert het mij eenigzins, dat niemand zich de moeite gegeven heeft SYLVIVS te weerspreken, die van het gebeurde in dien nacht eene geheel andere voorstelling geeft. Volgens hem toch zou in den nacht van 13 op 14 Junij alleen de Magistraat van *Leeuwarden* zijn vergaderd geweest, waaruit eene commissie zich in den vroegen morgen zou begeven hebben naar AYLVA, niet den Generaal maar den Grietman, ten einde dezen te verzoeken, dat hij Gedeputeerde Staten zou zamenroepen om te overwegen, wat er te doen stond. AYLVA zou, te bed liggende, geantwoord hebben, dat er geen bode in de stad was om het collegie zamen te roepen. Ik geloof dat wij hier in het waarachtig verhaal der onlusten binnen *Friesland* (zoo luidt het opschrift boven dit hoofdstuk in het werk van SYLVIVS) stuiten op eene tastbare leugen, daar reeds in den vroegen morgen van den 14en uitvoering is gegeven aan onderscheidene besluiten, in dien nacht door de geconvoceerde vergadering genomen, en welke onmogelijk alleen door den Magistraat van *Leeuwarden* kunnen zijn gearresteerd, o a. het bevel aan den Generaal AYLVA gezonden, »om met zijne troepen op de provincie te repliëren, waar zulks het meest ten beste kon geschieden, en achter hem alle passages af te werpen en te ruïneren.»

Wat nu is in deze gecombineerde vergadering besloten? In de eerste plaats schijnt het een punt van overweging te hebben uitgemaakt, wat men in den tegenwoordigen stand van zaken te doen had: pogingen aan te wenden om zich te verdedigen, of wel te trachten eene provinciale capitulatie te bedingen op het voorbeeld, reeds door *Overijssel* gegeven.

Volgens onderscheidene tijdgenooten zou hoofdzakelijk eene bezending der Leeuwarder predikanten ten gevolge hebben gehad, dat tot het eerste werd besloten. Ik weet niet, of de invloed dier Geestelijke Heeren op eene vergadering als deze in die dagen zoo groot kan zijn geweest; zeker is het echter, dat zij in die dagen zich nog al eens met de staatszaken bemoeiden, getuige de optogt der gezamenlijke Friesche pre-

dikanten, ongeveer eene maand later naar de Staten-vergadering gedaan, ten einde als »getrouwe wachters op Sions muren" te klagen over de misbruiken, die in kerk en staat waren ingeslopen. Hoe het zij, de poging tot verdediging werd in beginsel aangenomen. Juist dáárom (ik merk het hier op) releveerde ik straks het feit, dat tijdens het houden dezer vergadering de generaal AYLVA nog niet binnen *Leeuwarden* was teruggekeerd. Derhalve, tot die verdediging werd besloten op een oogenblik, dat eigenlijk *Friesland* geen enkel soldaat ter zijner beschikking had, dat men niet wist, of het aan het vlugtende hoopje volks zou gelukken ergens stelling te nemen dan wel, of het zich aan den vijand zou moeten overgeven. M. i. verheft deze overweging de waarde van het genomen besluit in hooge mate.

Wanneer men nu nagaat, welke maatregelen verder in dien gedenkwaardigen nacht zijn genomen, dan komt men tot het resultaat, dat er de vaste wil bestond om niet slechts tot de verdediging te besluiten, maar ook om te toonen, dat, wat men besloot, ernstig was gemeend. Men vaardigde den Raadsheer ADIUS met den procureur-Generaal KANN af naar *Holland*, ten einde aldaar op het verleenen van bijstand ernstig aan te dringen; men besloot alle sluizen open te zetten en te inunderen, wat daarvoor vatbaar was; men maakte gebruik van zijn regt om de troepen, ter repartitie van de provincie staande, bij patent te ligten, d. i. hen order te geven om onmiddellijk naar de bedreigde provincie op marsch te gaan, ten einde tot de verdediging er van mede te werken; men besloot eindelijk de volkswapening te organiseren, door eens ernstig uitvoering te geven aan het reeds genomen Statenbesluit, waarbij de derde man werd opgeroepen.

De onmiddellijk zamengeroepen Provinciale Staten magtigden twee dagen later Gedeputeerden, om, in overleg met 's Hof's Raden, alles te doen, wat in het belang der verdediging wenschelijk werd geacht, terwijl tevens eene Commissie werd benoemd om zich bij het leger te begeben, ten

einde aldaar aan de krachtige verdediging bevorderlijk te zijn.

Wij hebben thans na te gaan welke de krijgsmagt was, die door alle deze maatregelen bij elkander werd gebragt.

De Generaal AYLVA was uit *Overijssel* binnen *Friesland* terug getrokken met een legertje van ongeveer 1200 man, dat eerst bij *Heerenveen* en later tusschen *Irnsum* en de *Oude Schouw* post had gevat. Door het ligten van zeven ter repartitie van de provincie staande compagniën uit *Embden*, de *Dylerschans* en de *Langerakker* of *Nieuweschans* zal dit legertje met ongeveer 420 man zijn versterkt en dus op ruim 1600 man zijn gebragt. Hierbij voegden zich in de eerste plaats de vrijwillig opgetrokken Schutterijen, welke men wel van de bevolen ligting van den derden man moet onderscheiden. *Leeuwarden* en *Franeker* hadden in dit opzigt een schitterend voorbeeld gegeven. In deze stad had reeds den 15 Junij, dus één dag na de meermalen vermelde vergadering, de geheele Schutterij, uit tien compagnien bestaande, zich beschikbaar gesteld. Toch moet men wel aannemen, dat het daarmede niet ten volle ernstig gemeend was; althans, toen men besloot, dat zeven compagniën zouden uittrekken, terwijl drie mogten achterblijven, ontstond er vrij wat gemor, wel niet, naar mededeeling van tijdgenooten, onder de schutters, maar onder de schuttersvrouwen, welke beweerden, dat hunne mannen ter slagbank werden gevoerd. Men was dus wel genoodzaakt de verhouding om te keeren, zoodat er drie compagnien naar het leger vertrokken, bedragende te zamen ongeveer 250 man, terwijl er zeven tehuis bleven. Ook uit *Franeker* trokken twee compagniën, gezamenlijk 120 man sterk, die, onder bevel van hunnen burgemeester en hopman FULLENIUS, hoogst waarschijnlijk de schans *Breeberg* hebben bezet. Dit goede voorbeeld werkte gunstig, althans de berigten zijn eenstemmig in het vermelden der talrijke aanbiedingen, die van alle zijden inkwamen tot vrijwillige dienstneming. Hierbij voegden zich eindelijk nog degenen, die volgens het besluit der Staten door de loting van den derden man als tot den

dienst verplicht waren aangewezen. Wanneer men deze allen bij elkaâr telt, zou men ligt tot het resultaat komen, dat de Generaal AYLVA spoedig een vrij aanzienlijk leger, althans wat de quantiteit aangaat, onder de wapens moet gehad hebben.

SYLVIVUS verhaalt dan ook, dat de Munsterschen en Keulschen, welke *Groningen* belegerden, zich ernstig bezorgd begonnen te maken, daar het gerucht liep, dat er minstens 30,000 gewapende Friezen onder den gevreesden generaal vereenigd waren, welke natuurlijk voor de belegeraars wel eens gevaarlijke naburen konden worden. Zoo groot was hun getal echter op verre na niet. Vooreerst toch waren er geene genoegzame wapenen, evenmin als amunitie, zoodat men in den beginne zelfs niet aan alle vrijwillige dienstaanbiedingen gehoor kon geven. Vervolgens was het door de binnenlandsche verdeeldheden en onlusten onmogelijk om de bevolene ligting overal met de noodige orde te doen plaats hebben. Die ligting van den derden man schijnt althans slechts ruim drie duizend man te hebben opgeleverd. Het legertje, bij de *Oudeschouw* vereenigd, heeft hoogst waarschijnlijk in het laatst van Julij ongeveer 6000 man bedragen. Later is het intusschen nog met eenige duizenden vermeerderd, voornamelijk tengevolge van den toevoer van geregelde troepen. Toen toch de fransche koning de dwaasheid gehad had, om de 30,000 man soldaten in dienst der republiek, door zijn leger bij de inname van onderscheidene vestingen gevangen genomen, voor een rantsoen van twee kroonen voor ieder weer los te laten, kreeg men weer eenige meerdere krijgsmagt beschikbaar, waarvan ook een gedeelte naar *Friesland* werd gezonden.

Wij zijn in staat na te gaan, welke de verhouding was tegen het einde van 1672. AYLVA moet toen onder zijne bevelen gehad hebben ongeveer 13,000 man. Volgens den staat van oorlog waren toen in *Friesland* 106 compagniën van de militie of het eigenlijk gezegde leger. Rekent men nu elke compagnie op ongeveer 60 à 70 man, dan blijkt het, dat buitendien nog ongeveer 6 à 7000 burgers onder de wapens

zijn geweest. Dit waren echter niet dezelfde, die oorspronkelijk tot den dienst waren geroepen. Degenen, die een bepaalden tijd, meestal eene maand, onder de wapenen waren geweest, werden telkens weer afgewisseld door anderen, daartoe bij het lot aangewezen. Men ziet het, dat hier geen sprake was van eene eigenlijke *lèvee* en masse, zoodat het geheele volk als één man onder de wapenen kwam. Toch mag men naar mijne overtuiging zonder overdrijving aannemen, dat de volkswapening, gelijk die hier toen bestond, zoodanig was, dat de meeste andere provinciën zich aan het hier gegeven voorbeeld hadden mogen spiegelen. Het spreekt van zelf, ook het gehalte der gewapende burgers liet soms veel te wenschen over. COLONNA, de hopman eener Franeker compagnie, heeft ons in zijn dagregister een lang klaaglied achtergelaten over de ellende, die hij met zijne onderhebbende manschappen te verduren had, ten einde hen bij elkander te houden. Eens, verhaalt hij zelfs, liep de helft zijner compagnie weg, omdat zij zich verbeeldden, dat hun dienstdag was geexpireerd, terwijl degenen, die hen vervangen moesten, nog niet waren aangekomen. Zij zouden naar *Franeker* zijn teruggekeerd, indien zij niet op een post van het leger waren gestuit. Deze zond hen eenvoudig terug, geëscorteerd door eene wacht van achttien soldaten, nadat hun eerst geweren en wapens waren afgenomen, die te gelijk met hen op een wagen werden vervoerd en aan hunnen hopman ter hand gesteld. Intusschen moet men niet vergeten, dat deze compagnie van COLONNA (de opmerking is reeds vroeger door wijlen den heer mr. A. TELTING gemaakt) bestond uit degenen, welke nog bij loting in *Franeker* tot den dienst waren aangewezen, nadat reeds 120 man vrijwilligers onder FULLENUIS waren uitgetrokken. Hetgeen er overschoot, zal zeker ook wel niet de fine fleur van *Franeker* zijn geweest.

Over het algemeen schijnt echter zoowel het gedrag, als de bedrevenheid en organisatie der gewapende Friesche burgers zeer voldoende te zijn geweest. Zoowel de veldmaarschalk

JOHAN MAURITS graaf van Nassau, die in het begin van 1672 het opperbevel in deze provincie van den generaal AYLVA overnam, als deze laatste zelf dit geven daarvan herhaalde malen een zeer vleijend getuigenis, sterk afstekende bij de allergegunstigste berigten, die omtrent den toestand der Geldersche huislieden en zelfs der Hollandsche waardgelders vroeger werden gegeven. In allen gevalle, lieten de verdedigingskrachten ook veel te wenschen over, men had hier in den generaal AYLVA een hoofd, dat met weinig veel wist te doen. Hij was het, die het leger steeds wist te plaatsen in die stellingen, waar het, ongeoeffend als het was, het best den vijand kon weerstaan, tijdens het beleg van *Groningen* tusschen *Bergum*, *Dragten* en *Oudega*; later, toen de vijand weer na het opbreken van het beleg naar *Overijssel* was afgezakt, achter *Heerenveen*. Hij was het, die zijne troepen steeds zoodanig wist te stellen, dat hun aantal veel grooter scheen dan het inderdaad was, zoodat zelfs zijne eigene officieren met het werkelijk aantal der beschikbare manschappen onbekend waren. Hij was het eindelijk, die, nadat reeds vroeger de zoogenaemde buitenfortificatien in staat van verdediging waren gebracht, den stoot gaf tot het aanleggen der zoogenaamde Friesche linie, welke liep van de *Kuinder* over de *Blessebrug* noordwaarts naar *Heerenveen*, vervolgens over *Terbandsterschans* naar *Gorredijk* en van daar, in verband met de bestaande schansen *Bredenbergh*, *Zwartedijk* en *Frieschepalen* naar de grenzen. Het is natuurlijk zeer ligt mogelijk, dat eene dergelijke linie in onze dagen geene de minste beteekenis zou hebben. Zoowel het terrein, waarover zij liep, als de middelen van den aanval zijn in dit opzigt te veel veranderd, dan dat men uit het verledene eenige gevolgtrekkingen zou kunnen maken voor het tegenwoordige. Waar is het tevens, dat die Friesche linie nimmer op eene zware proef is gesteld; doch aan den anderen kant hebben wij ook geene reden, om het oordeel van den tijdgenoot te verdenken van onjuistheid, wanneer hij beweert, dat door deze linie, in ver-

band met de gestelde inundatien, het nagenoeg geheel open liggende Friesland ruimschoots in staat was gesteld om zelfs aan eenen sterkeren vijand weerstand te bieden.

Wanneer wij dus nu resumeren, wat in 1672 tot verdediging van ons geweest is gedaan, dan verkrijgen wij tot resultaat, dat men hier in dat jaar een legertje van nagenoeg 6000 man wist bijeen te brengen, waaraan nog een ruim zoo groot getal van vrijwillige burgers werd toegevoegd, en dat men er tevens in slaagde, door het stellen van inundatien en het opwerpen van verschansingen, deze weinig geoefende krijgsmagt te beschermen op eene wijze, die voor dien tijd voldoende kon worden geacht.

III. Op mijne laatstelijk gestelde vraag kan het antwoord zeer kort zijn. Welke resultaten heeft men door de volkswapening verkregen? Reeds vroeger heb ik er op gewezen, aan eenen ernstigen aanval heeft *Friesland* niet blootgestaan. Volgens het plan van den vijand kon daarvan geen sprake wezen, zoolang *Groningen* niet was ingenomen, en het is misschien twijfelachtig, of men in het begin althans aan zulk eenen aanval weerstand had kunnen bieden. Waar men dit erkent en erkennen moet, zou het echter eene dwaasheid wezen daarom die volkswapening als nutteloos te beschouwen. Heeft men geeneu ernstigen aanval te verduren gehad, men heeft toch herhaaldelijk strooptogten van den vijand afgeweerd, die anders tal van jammer en ellende over het platte land zouden hebben gebracht. Zoo wel bij *Oudega* als bij *Heerenveen* hebben de Friezen den vijand met bebloede koppen doen terug deinzen. Die volkswapening hier in deze provincie heeft gewerkt ten gunste van de belegerden binnen *Groningen*. Zij heeft de gelegenheid gegeven om bij voortduring aan de belegerde veste zoowel levensmiddelen als amunitie en krijgsvolk toe te voeren, even als zij te gelijker tijd de belegeraars belemmerde in hunne operatien. Die volkswapening heeft verder ons in staat gesteld om de Munsterschen en Keulschen in

het door hen bezette *Overijssel* te verontrusten en afbreuk te doen; en zoo *Blokzijl* het eerst van alle Nederlandsche steden zich de eer verwierf het juk der vreemde overheersching af te werpen, dan had het zulks te danken aan het moedig initiatief, door het veldleger te *Heerenveen* genomen, aan de 450 Friesche burgers, door den dapperen grietman van *Weststellingwerf* DIRK VAN BAERDT en den kapitein HANIA aangevoerd. Eindelijk, zoo geen ernstige aanval op Friesland is ondernomen, men vergete niet, dat de vijand misschien wel van zijn plan, om de bezetting van *Friesland* van de inname van *Groningen* afhankelijk te stellen, zoude zijn teruggekomen, zoo hij er niet op gerekend had ook hier eene ernstige verdediging te zullen vinden.

Ten slotte eene opmerking in verband met onze tijden. Het gaat natuurlijk niet op om met het oog op de gebeurtenissen van 1672 te beweren, dat het thans nog raadzaam zou wezen ons gewest bij eenen eventueelen oorlog in staat van verdediging te brengen. Wel ontleenen wij echter daaraan het regt om vol te houden, dat ons volk, als het wil, eene veerkracht en energie kan ontwikkelen ter verdediging van zijnen geboortegrond, die het in staat stelt om krachtig zijne nationaliteit te handhaven. Gelukkig dus, dat zoo er soms, zelfs in 's lands hoogste vergaderzaal, stemmen opgaan, welke beweren, dat wij ons toch niet kunnen verdedigen, dat wij het maar moeten overlaten aan God en ons goed regt, — gelukkig, dat die stemmen slechts aan haar isolement, ik zeg niet hare kracht, maar hare eigenaardigheid ontleenen.

Het Nederlandsche volk is thans gelukkig de partyschappen ontwassen, welke in die dagen oneindig meer dan de magt des vijands het bragten op den rand des verderfs. Het bevestige derhalve en make tot de zijne zoowel de leuze van WILLEM III: »dat het beter is om in de laatste verschansing te sterven dan zich smadelijk over te geven,» als die van JOHAN DE WITT: »om onder Godes genade den vijand het land tot den uitersten man toe met eene Batavische constantie te bedisputeren.»